

Негю Негев

Никола Гешев

Убит край с. Кулен

© Недю Недев, автор, 2017 г.
© Стефка Иванова, корица, 2017 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2017 г.

ISBN 978-954-398-543-2

Негю Негев

Никола Гешев

Убит край с. Куклен

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА „ТРУД“
София, 2017 г.

ЦАР БОРИС ОСВЕДОМЕН

Няма нищо по-трудно от това да се създаде символ, мит, знамение с всеобща известност. Днес този човек е нещо повече, той е енигма, поверие, мистерия, обкръжен с ореол. За него се разказват легенди, хипотези и фантастични истории. Живял е в сянка, никога не попадал в калейдоскопа на масовата информация, не познавал думата рейтинг, днес той е по-известен от всички министри и шефове на полицията, при които е служил.

Джеймс Бонд на Флеминг е триумфираща звезда, но все пак е литературен герой. Българският Гешев е действителна личност. Случките, епизодите, клопките и виденията за него се догонват като преливащи вълни.

Срещнали го в Аржентина, мярнал се в Дамаск, подвизавал се в Цариград, видели го в Лисабон. Не, и хиляди пъти не – бил заловен от КГБ, преподавал в Москва.

„Царят – отбелязва един свидетел – го изпраща да учи в Лозана, а по-късно сестра му Евдокия изпраща Гешев и Праматаров¹ на специализация в Скотланд Ярд в Англия.“ Преди това е посещавал Военната школа „Фрунзе“ в Москва.

За доказателство се посочват догадки, факти и подробности. „Разправял ми е, че когато бил в Москва, се скарал със Станке Димитров. После пристигнал нелегално в България и се представил на царя“.²

¹ Андрей Праматаров, началник на Отделение „Б“ (контраразузнаване), бележит български полицай

² Благой Недялков, отбелязан като шофьор на Гешев, с. 17

Изнесеното е само шрих и илюстрация на това, което се пише, има и други публикации, които са още по-сензационни. Но... липсват доказателства! Това са просто фантазмагории.

Превърнал живота си в жертвен символ за унищожението на комунизма, служил с огън и меч на железния Закон за защита на държавата, днес, ако е жив, може да каже, че целите, за които се е борил, са достигнати.

За седмици и месеци рухна могъщата съветска империя, пропадна като картонена кула омразната диктатура на тоталитаризма. Ако всичко това се случи така шеметно, така мащабно и сякаш ненадейно, защо да не повярваме в превъплъщението на знаменития полицаи, чийто живот от септември 1944 г. се превръща в загадка, по-фантастична от приключенията на Шерлок Холмс.

Не зная дали турците са разпитвали майката на Левски, но него толкова са го издирвали, че са поискали сведения от майка му:

*„Съобщавам Ви, че **Никола Христов Гешев**, който е привлечен под отговорност като обвиняем по Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане на България в Световната война и прочие, притежава една седма идеална част от наследствена къща, находяща се на бул. „Христо Ботев“ № 39, която е разрушена от въздушните бомбардировки.*

Настоящото съобщение Ви го правя в качеството на законна майка на Никола Гешев. С последния не съм се виждала от м. януари 1943 г., понеже бях евакуирана въвн от София. През това време синът ми се е оженил и се е преместил да живее в с. Княжево, Софийско. С жена му не съм се виждала и не зная къде е.

16.11.1945 г.

София

С почит:

Райна Хр. Гешева

Човешки, житейски, но странен документ. Събитията са така хаотични, че синът се е оженил, без да представи съпругата на майка си?

Каква е истината за този човек? Какъв е бил – гений или злодей? Блестящ следовател или жесток садист? Служил на определена кауза, той поражда контрастни оценки и виждания. Едни го превъзнасят и боготворят, други го отричат и клеймят? Животът му е смесица от легенда и мистерия.

Дошло ли е време да погледнем на него безпристрастно и обективно? И още – има ли документи и извори, които да говорят автентично, или трябва да си служим с предположения, комбинации, фабулистика и замайващи измислици?

Нека се опитаме да дадем отговор на тези въпроси, разбира се, отговор, доколкото е възможен, документален и фактологичен, а читателят е толкова образован и сведущ, че сам ще разсъди и прецени. Само че за фантазиите трябва въображение, а за фактографията – черен издирвачески труд.

* * *

Коронованите особи имат короновани трудности и сюрпризи. От златния плаж на Евксиноград царят бе извикан екстрено на телефона. Груев му съобщава, че министър-председателят Андрей Тошев е внесъл указ за обявяване на военно положение. Полк. Дамян Велчев бил преминал на 2.X.1935 г. нелегално българо-сръбската граница и в страната е разкрит военен заговор за сваляне на защитения от конституцията държавен строй.

– Ваше Величество, ако не подпишете указа, отговорността ще падне върху Вас, ще Ви обвинят в малодушие и нерешителност.

Никой по-добре от сведущия монарх не знаеше какво е положението. Инстинктивно очите му показваха доволство. Боже о'пази! Какво се е случило? – Мнителният, опитен и предпазлив конспиратор, попаднал сам в клопката? Но стажът, генетиката и мярката на българския владетел не му позволяваха да изрази по телефона директна позиция. Неговото поведение бе обратно пропорционално на целите, които мислеше да преследва.

– Доверени ми Груев, това ли трябваше да доживеем – един военачалник да нахлува в България нелегално, и то от Сърбия?

– Ваше Величество...

– Аз съм съкрушен, нямам сили да се боря с низостта...

– Ваше Величество, не разполагаме с време, моментът е върховен, армията е възбудена и готова да действа.

Настъпи пауза. После се чу въздишка, апаратът щракна и Груев не можа да разбере какво става.

Борис III бе така устроен, така тежко бе преживял националните погроми и гражданските междуособици, че нищо не можеше да премахне неговата предпазливост и изчаквателна тактичност.

Пък и колизиите в царството не спираха. Малко ли е това, че за две години след държавния преврат от 19 май 1934 г., се сменят четири правителства и бяха направени два нови опита за държавен преврат?

Откъслечни документи, оставени от приближените, дават представа за състоянието на Борис III. Полк. Първан Драганов, военен аташе в Берлин (един от най-доверените хора), пише на 28.V.1934 г. до княгиня Надежда в нейното имение „Линдах“, недалеч от Щутгарт, следното: „Нагърбва се с една работа много по-тежка от 9 юни.“ (1923 г.)

Прозорливият сътрудник има предвид, че се ликвидира парламентарната система и се забраняват всички партии, а, от друга страна, има антидинастически настроения. Княгиня Евдокия се намирала при баща си в Кобург. Когато научава за 19-омайския преврат, телеграфира, че се връща веднага. Предпазливият цар ѝ отговаря да не бърза, да почака, докато се уталожат страстите, и тогава да се прибере в България.

Едно изречение от писмото на полк. Драганов до княгиня Надежда говори повече, отколкото да се изпишат цели страници: „Всички – подчертава той, – сега трябва да му помагаме. Бедният. Инак съвсем ще се опропасти.“ Едва ли ще се намери друг документ, който така релефно, бих казал, гибелно, да характеризира ситуацията. На 4.XII.1934 г. Дра-

ганов допълва: „За жалост работите не вървят по-добре, а напротив. Писмено не искам да Ви кажа повече, но Вие сигурно ще ме разберете, тъй като ние доста сме говорили по тия въпроси от пролетта насам.“ Два месеца по-късно повтаря: „Гордиевия възел ще има да го разсича пак Началството“, и заключава, че ако не действаме енергично, „ще свършиме зле“. (6.II.1935 г.)

Контрастът между фасата и скрити пружини, между видима и невидима страна на събитията, е показан с откровеност и реализъм. Всичко се стоварва върху неговата глава. Животът го учи да се държи в сянка. Между впрочем това е принцип на конституционната монархия, защото има правителство и администрация, те управляват и отговарят.

Това, разбира се, не означава, че той не е преследвал своите цели и предначертана линия. Към края на деня Груев получава телеграфно одобрение на указа за обявяване на военно положение. А д-р Петър Костов – аташе по печата на двореца, предава във вестниците съобщение, че царят от Евксиноград, без да се завръща в София, е одобрил предложението на правителството. Последното е предназначено за широката публика и за управляващите среди в Белград. То цели да убеди всички, че българският цар няма изход. Един вид – принудително и чак от другия край на страната, и то телеграфно, е санкционирал правителственото предложение.

Напрегнато време. Ден след ден се трупат дилеми, неприятности и мъчнотии.

В края на месеца царят напуска Евксиноград и се завръща в София. Ситуацията е значително уталожена. Но 400 души от Военния съюз, Политическия кръг „Звено“, БЗНС „Пладне“, ВМРО (протогеровисти) са арестувани. Хирургическата намеса е болезнена, но необходима и положението – овладяно.

Началникът на военната канцелария (тя се помещава на ул. „Бенковски“ в зданието между Природонаучния музей и Бурмовата къща) иска аудиенция. Царят дава съгласието си. Той е доверено лице, но царят го приема не от парадния вход, а от северната врата (от ул. „Московска“ № 12). Оттам адютантът

влиза във военния кабинет, разположен във вътрешната северозападна част на двореца.

Царят има дарбата да изслушва. Естествено той очаква пак неприятности – за борбите сред офицерството, за недоволство на разтурените партии, за стачки и комунистически конспирации.

Каква е изненадата му, когато генерал-адютантът почва да го информира, че току-що директорът на полицията му е доложил за голям успех на тайната полиция. Тя е внедрила агент в делегацията на БКП и е получила подробен доклад за работата на състоялия се в Москва от 20 юли до 20 август 1935 г. VII конгрес на Коминтерна.

– Как е получена тази информация, има ли основание да ѝ се вярва? – пита мнителният монарх.

– Ваше Величество, данните са от първа ръка. Секретен сътрудник, като делегат, е престоял два месеца в Москва. Участвал е не само в откритите заседания, но и в тайните съвещания. Той дава характеристики на ръководството на българската партия и на най-проявените комунистически лидери.

– Кой е този информатор, да не е двойна игра и да попаднем в клопка?

– Ваше Величество, директорът ме увери, че случаят е изработен конспиративно и много сигурно.

– Кой е подготвил тази операция?

– Секретарят сътрудник е завербуван от груповия началник **Никола Гешев** и от професионални съображения боравим само с кодираното му наименование.

Царят замълчава, започва да се разхожда из кабинета и после добавя:

– Значи това е работа на Гешев? Нали него наградахме миналата година за добра служба?

– Тъй вярно, Ваше Величество, същият е – стар и опитен полицай.

Царят го прекъсва с думите:

– Зная, зная!

Пак настава пауза. Царят мълчи. Генерал-адютантът очаква

похвала, едва ли не еуфория от блестящото постижение. Но българският владетел лесно не се поддава на емоции.

Най-после царят се спира и се обръща със спокоен, но твърд тон към генерал-адютанта:

– Значи Гешев, така ли?

– Точно тъй, Ваше Величество.

– Предайте му сърдечна благодарност. Разбира се, не от мое име, а от името на службата. Не искам полицията да знае, че съм информиран по този въпрос! – натъртено казва царят.

– Разбрано! – отсича адютантът, но се чувства, че не му е ясно накъде бие началството.

Царят сбърчва вежди, вижда се, че отново и отново нещо премисля. Накрая се обръща към генерала и казва някак си отвлечено:

– Добре, така трябва да се работи, както работи Гешев. Секретните агенти са голяма сила.

Наистина това е крупен успех. Представяте ли си – Трайчо Костов не е делегат, Антон Иванов – не, Георги Дамянов – не, Станке Димитров е делегат, но без право на глас, Тодор Павлов е в Москва, но не е делегат, а човекът на Гешев влиза в състава на седморката, т.е., най-доверените и най-висшите, които представяха БКП на най-големия комунистически форум.

Нещо повече, агентът **Васил Ташков**, като делегат на Софийската организация, е по-напред от такива дейци като Съби Димитров, Енчо Стайков и Илия Денев, които представят съответно Сливен, Пловдив и Стара Загора. Отгоре на всичко е авторитетен деец, женен за сестрата на Тодор Павлов, видната активистка **Светла Павлова**.

– Ех – казва царят, – каквото е направено, направено! Понякога не бива да се отива нататък. Това е дълбока вода. – И ей така сякаш между другото добавя: – Имам представа какъв азиатец е **Сталин**. Затова по този въпрос повече не бива да се работи. – Не дай си Боже – продължава царят, – да си навлечем някоя беля. **Сталин** пред нищо не се спира.

– Слушам, Ваше Величество...

По-нататък нещата се развиват така, че звездата на агент-провокаatora скоро угасва. Замаян от постигнатото, нетърпелив като всеки българин, **големият секретен агент Васил Ташков** гори от желание да осведоми шефа си в София. Мислейки, че е извън всяка опасност, на връщане той посещава Българската легация в Прага. Знае, че там учат 600 българи, голяма част от които са симпатизанти на Работническата партия, но подценява този факт. Неговата постъпка става известна на другарите му, които нелегално се завръщат в България.

Конспиративният опит на комунистите е голям. След пристигането си те информират ръководството за непредпазливата стъпка, която от тяхна гледна точка е недопустима. Последва проверка и още в края на годината той е разкрит, че е таен агент на полицията. Това става след убийството на Дим. Банковски, предвидено от В. Ташков. Ежеседмичните донесения, които прави на Гешев, и до днес са запазени, те са цели томове – какви ли не подробности и данни има в тях.

Докладите на **Васил Ташков** до **Гешев** са 7–8 тома – всички са запознати. В края на 1936 г., агентът съобщава, че се установява сътрудничество между Тайния офицерски съюз, начело с Кимон Георгиев и Дамян Велчев, и БКП, ръководена в този момент от Станке Димитров и Георги Дамянов. Това е повратен момент в развитието не само на тези организации, но и на страната. Точният текст на рапорта с дата 3.XII.1936 г. е следният:

*„През ноември т.г. станала една конференция на Д. Велчевите хора, на която са присъствали: **Кимон Георгиев**, **Петър Тодоров**, **Петър Мидилев**, **Иван Харизанов** и други. На същата конференция е присъствал и представител на БКП. Хората на Д. Велчев са търсили на няколко пъти връзка с партията чрез **Георги Желязков**, виден комунист, но партията винаги е отхвърляла техните покани. Последният път обаче БКП е изпратила свой представител. На конференцията се е разговаряло по положението. Изказали са се почти всички. След тях е взел думата представителят на БКП, който е изне-*

съл доклад по международното и вътрешното положение на страната, като в заключение казал, че трябва да се обединят всички сили против фашизма в защита на демокрацията. Ако и те са против фашизма – за демокрацията, трябва най-напред да се откажат от авторитарните си възгледи и тогава може да се наредят под знамето на Народния фронт... Иван Харизанов казал, че с авторитарните си идеи отдавна се е простил и е напълно съгласен с говорившия.“¹

Съвременници твърдят, че въпросният представител е бил Боян Българанов, други смятат, че е бил Станке Димитров. Деловодителят на БКП по това време Запрян Петков казва: „Спомням си с големи подробности една среща с ръководителите на „Звено“, в която участваха Иван Харизанов, Кимон Георгиев, П. Мидилев.“² Възниква съюз между армията и левите сили, ръководени от БКП. Това вече е нещо непреодолимо, което никакви агент-провокатори не могат да предотвратят.

Съпругата на Ташков цели три години опонира на ръководството, че това, в което го обвиняват, не може да бъде вярно. Но в края на краищата фактите надделяват и той е напълно изолиран.

Разкриването му не смуцава Гешев, защото ролята, която му е възложил – да присъства на Международния форум в Москва, е изпълнена. Вербуването на нови сътрудници продължава с по-голяма настойчивост, но и с по-голяма предпазливост.

* * *

Министър на вътрешните работи през 1937 г. е енергичният софийски адвокат **Иван Красновски**. В миналото е членувал в Демократическия сговор – крилото на Александър Цанков, и става министър със съгласието му, защото е негов човек. Той се заема да чисти обществената нива от разрушителни елемен-

¹ Арх. МВР, ф. 5, оп. 3, а.е. 986, л. 82

² Централен партийен архив. Спомени на Запрян Петков, л. 59